

УДК 336.77.067

Ісаян А.М.

аспірант

Університету банківської справи
Національного банку України

АГРАРНІ РОЗПИСКИ ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ КРЕДИТУВАННЯ АПК ПІД МАЙБУТНІЙ УРОЖАЙ

У статті досліджено зарубіжний досвід, переваги та основні перешкоди впровадження та дії механізму кредитування під аграрні розписки. Запропоновано заходи для вдосконалення процесу кредитування під майбутній урожай.

Ключові слова: банківський кредит, АПК, аграрні розписки, майбутній урожай, застава, гарантія держави.

Исаян А.М. АГРАРНЫЕ РАСПИСКИ КАК НОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ КРЕДИТОВАНИЯ АПК ПОД БУДУЩИЙ УРОЖАЙ

В статье исследованы зарубежный опыт, преимущества и основные препятствия внедрению и действия механизма кредитования под аграрные расписки. Предложены меры по совершенствованию процесса кредитования под будущий урожай.

Ключевые слова: банковский кредит, АПК, аграрные расписки, будущий урожай, залог, гарантия государства.

Isayan A.M. AGRICULTURAL RECEIPTS AS A NEW INSTRUMENT LENDING AGROINDUSTRIAL COMPLEX UNDER THE FUTURE HARVEST

The paper studied the international experience, the benefits and the main obstacles and implementation of the mechanism of lending against agricultural receipts. The measures to improve the lending process for the future harvest.

Keywords: bank loans, agriculture, agricultural receipts future harvest, mortgage, haraniya state.

Постановка проблеми. Для переважної більшості аграрних підприємств основним джерелом фінансування є власні кошти. Друге місце займають кредити комерційних банків. Однак складність отримання кредиту для аграрних підприємств, особливо в умовах нинішньої фінансово-економічної кризи, спонукає до пошуку нових нетрадиційних форм та джерел фінансування, тому обрана тема дослідження є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних засад та практичного досвіду функціонування фінансово-кредитного механізму агропромислового комплексу приділяється велика увага з боку таких вітчизняних науковців, як В.М. Алексійчук, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, І.Г. Кириленко, І.І. Лукінов, П.Т. Саблук, І.В. Карпова. Безпосередньо дослідженню аграрних розписок як фінансового інструмента для забезпечення аграріїв необхідними кредитними коштами присвячені роботи Т. Коваленко, Т. Тимошенко та інших. Сучасний стан аграрного виробництва вимагає подальших поглиблених досліджень для визначення оптимального механізму функціонування цього важливого сектора економіки.

Постановка завдання. Проводячи детальне дослідження питання забезпечення АПК кредитними ресурсами як в Україні, так і в інших країнах, було зроблено висновок, що за умови катастрофічної нестачі ліквідної застави та підтримки з боку держави оптимальним буде впровадження та використання схеми кредитування під аграрні розписки. Завданням статті є теоретичне обґрунтування необхідності й механізму запровадження та дії аграрних розписок, а також практичне значення даних заходів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча криза, що останнім часом відбувається у світі, надає можливості для розвитку сільськогосподарського виробництва в Україні. З'являється можливість реалізувати свої конкурентні переваги, такі як значні запаси чорнозему, сприятливі природно-кліматичні умови, зручне розташування сільськогосподарських угідь, наявність дешевої робочої сили. Саме тому в Україні слід приділяти особливу увагу розвитку аграрного виробництва та втілювати заходи,

спрямовані на його підтримку.

За даними Міністерства аграрної політики України, для розвитку інфраструктури аграрного ринку потрібно 180 млрд грн на найближчі 4-5 років. Одночасно основні засоби виробництва вимагають капіталовкладень для оновлення на суму 250 млрд грн. На такий же період. Крім того, для забезпечення нормальної роботи галузі тваринництва потрібно 43 млрд грн на рік, рослинництва – 57 млрд грн на рік, тобто 100 млрд грн на рік. За останні роки нестача коштів складає близько 50% (рис. 1) [1].

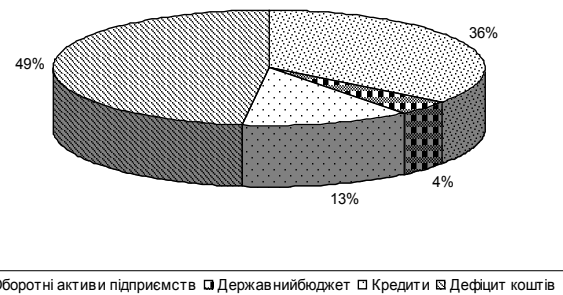

Рис. 1. Структура забезпечення аграрних підприємств України

Джерело: розробка автора на основі даних Держкомстату, МінАПП

В останні роки фінансово-кредитне забезпечення сільськогосподарських товаровиробників здійснюється за рахунок власної підприємницької діяльності, залучення фінансових ресурсів комерційних банків, постачальників матеріально-технічних ресурсів, кредитних спілок та державної фінансової підтримки [2].

На жаль, механізм комерційного кредитування, особливо його вексельний різновид, ще мало використовується в аграрному секторі, що пов'язано з недостатністю системи інформації про кредитоспроможність позичальників та недостатній рівень кваліфікації керівників і спеціалістів господарств у сфері фінансових відносин [3].

Сьогодні урядом країни вивчаються та опрацьовуються пропозиції, виходячи з досвіду країн з розвинутою ринковою економікою, теоретичних засад

формування системи залучення фінансових ресурсів для функціонування і розвитку села, щодо створення нових інфраструктурних ланок – Аграрного банку, Фонду кредитних гарантій, а також здійснюються заходи по завершенню розбудови системи кредитної кооперації та удосконалення цілої низки кредитних механізмів, включаючи іпотечне кредитування та фінансовий лізинг.

Питання гарантування повернення кредитів нині знаходить своє вирішення головним чином за рахунок забезпечення майном, придбаним в кредит.

Поряд з цим правові норми, які регулюють відносини застави, мають застарілий, недосконалий характер і вимагають певних змін. Зокрема, потребують доопрацювання положення Закону України «Про заставу» щодо подальшої застави вже закладеного майна. Відповідне оформлення і реалізація заставного майна обкладаються численними податками і зборами.

Цим, а також можливістю зниження ринкової вартості заставного майна багато в чому пояснюється вимога банків, щоб вартість предмета застави перевищувала розмір кредиту в 1,5-3 рази. Обов'язковість проведення незалежної експертної оцінки майна в разі передачі його під заставу здорожує вартість кредиту, з одного боку, і утискує право власника майна вільно ним розпоряджатися з іншого.

Вартість застави повинна включати повну суму зобов'язань. У суму зобов'язань за кредитом включається сума кредиту, відсотків та інших платежів. Оціночна вартість застави повинна перевищувати суму кредиту в 1,5-3 рази (табл. 1).

Певною мірою в Україні сприяло вдосконаленню механізму застави зерна запровадження заставного складського свідоцтва та надання додаткових гарантій заставодержателю щодо збереження переданого на зберігання елеватору заставленого майна відповідно до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні».

Таблиця 1
Орієнтовна система оцінки застави,
яку застосовують банки

Застава	Заставна вартість, у % до ринкової
Будівлі, споруди	50-70
Обладнання	10-40
Транспортні засоби	20-60
Готові вироби, запаси, сировина, напівфабрикати	20-50
Товари на складі	30-50
Депозити	90-95

Джерело: [4]

Враховуючи відсутність у сільськогосподарських підприємств у достатній кількості ліквідних активів у вигляді сучасної сільськогосподарської техніки та нерухомості, негативним фактором виступає те, що банки не можуть оформлювати у іпотеку земельні ділянки, які могли б стати ефективним предметом застави при довгостроковому кредитуванні сільськогосподарських підприємств. Але здійснення аграрного іпотечного кредитування вимагає наявності мережі додаткових фінансово-кредитних установ.

Комерційні банки приймають гарантії (поруки) тільки від фінансово стійких юридичних і фізичних осіб. Найнадійнішими вважаються гарантії комерційних банків. З метою оцінки платоспроможності гаранта, банки проводять ретельний аналіз його фінансового стану.

Для більшої надійності вищезазначених видів забезпечення кредиту може укладатися тристороння угода: банк – гарант (поручитель, страхова організація) – позичальник.

У Великій Британії кредитування фермерів здійснюється на строк від 5 до 40 років. При цьому максимальний розмір застави складає третину вартості майна. Заслугує особливої уваги досвід Чехії, де для кредитного забезпечення сільського господарства створений фонд, За рахунок коштів цього фонду надаються гарантії банкам, що кредитують сільське господарство, і компенсується 50-відсоткової ставки за короткостроковими та 80-відсоткової ставки – за довгостроковими кредитами [5].

У Казахстані створено Фонд гарантування іпотечних кредитів. Засновник – Національний банк Казахстану, який вніс у статутний капітал Фонду 500 млн тенге. У Данії передбачено надання державних гарантій фермерам на їхні позики та пільгові кредити молодим фермерам, що купили власне господарство.

Останнім часом у багатьох країнах все частіше використовується заставне фінансування сільськогосподарських товаровиробників через гарантування постачання, що дозволяє одержувати великі кредити в іноземних банках під товарну заставу, одночасно зберігаючи можливість керування і навіть продажу закладеного майна.

З огляду на цей факт, кредитування агропромислового виробництва пов'язане з особливостями забезпечення застави. Розмір застави в комерційних банках у 3-5 разів більший за розмір кредиту. Неможливість використання основних фондів в якості застави пояснюється тим, що їх зношеність інколи сягає 90%. Частка аграрного сектора в основних засобах народного господарства України зменшилася з 23,3% у 1993 році до 13,3% у 2001 році, до 4,5% у 2004 році, а на кінець 2008 року питома вага вартості основних засобів сільського господарства становила 3%. Саме тому, як застava може виступати молодняк тварин і майбутній урожай, а їх вартість не повинна оцінюватися нижче за рівень ринкових цін [5].

Яскравим прикладом ефективного впровадження схем кредитування під аграрні розписки є досвід Бразилії. У Бразилії існують два типи розписок (CPR)-договору: товарні та фінансові. Це означає, що власник розписки може отримати свої кошти товаром або грошима, в залежності від того, яким типом договору-розписки він володіє [6].

На законодавчому рівні товарні розписки були введені в Бразилії у 1994 році. Після випуску та продажу такого документу виробник отримує фінансування в обмін на обов'язок про поставку продукції в заздалегідь узгоджене місце і час. У товарній розписці чітко визначено загальну кількість продукції, її якість, місце доставки і дату.

Фінансові розписки були введені у 2001 році з метою залучити інвесторів яким не зручно мати справу з аграрною продукцією. Наприклад, якщо підприємство займається поставками добрив або засобів виробництва і не спеціалізується на продажі агропродукції, то воно має **заключити** додаткову угоду з трейдерами або агроекспортними компаніями задля збуту с/г продукції. Те ж саме відбувалося і з інвестиційними фондами, які не хотіли мати справу з агропродукцією. Саме для таких випадків були впроваджені фінансові договори-зобов'язання. Суть фінансової розписки полягає в тому, що агропромисловик зобов'язується повернути кошти в певний проміжок часу. Такі розписки передбачають або поточну ціну

продукції, або ціну на продукцію за датою розрахунку за розпискою.

Аграрні розписки є подібними до форвардного контракту і розглядаються як інструмент, який включає дві складові:

1) як боргове зобов'язання, за яким передбачається поставка певної кількості і якості продукції (товарна) чи грошей (фінансова);

2) виконує функцію гарантії, що емітент існує, оскільки утримувач розписки має право на урожай наступного року у випадку, коли розрахунки не відбулися у поточному році в силу різних причин (насамперед загибелі врожаю).

Отже, через механізм розписок сільськогосподарські товаровиробники (чи їх об'єднання, зокрема – кооперативи) продають сільськогосподарську культуру до збору урожаю (під заставу майбутнього врожаю), отримуючи грошові чи товарні ресурси, необхідні для виробництва цієї продукції і беруть на себе зобов'язання поставити певну кількість у певний термін та місце за визначеною ціною.

Схема застосування розписок під майбутній урожай полягає в тому, що сільськогосподарські підприємства, отримують банківський кредит під заставу урожаю ще у полі (під майбутній урожай), укладаючи при цьому договір-зобов'язання. При цьому відбувається тісний контакт кредитора з фермером – емітентом розписки (обізнаність про його операції, середню урожайність у певному регіоні, потенційні можливості щодо урожайності тощо.). Така система дає можливість відстежувати стан майбутнього врожаю – майнову заставу, яка пов'язана з іменем та землею власника через реєстрацію розписки і постійний моніторинг незалежними агентами або безпосередньо кредиторами заставленого врожаю. Постійний детальний моніторинг відбувається обов'язково на усіх етапах, зокрема відвідування поля перед посівом, потім регулярне відвідування (зазвичай один раз на місяць), а у період збору врожаю взагалі відбувається 24-годинний нагляд з метою бути поряд з товаром, якщо станеться випадок настання дефолту емітента-фермера [6].

Ключовим фактором успіху CPR у Бразилії є проста система звернення стягнення: рішення про стягнення приймається протягом 24-48 годин. Ще один важливий фактор – неможливість застосування умов форс-мажору до розписок. Отже, позичальник має дуже обмежені можливості заперечення/оскарження такого рішення про звернення стягнення.

Також фермерам не обов'язково страхувати майбутній урожай тому, що якщо з якоїсь причини виробленої продукції буде недостатньо для покриття боргового зобов'язання, тоді застava діє у наступному маркетинговому році, тобто залишається в силі до моменту повного погашення боргу [6].

Розписка розглядається як зобов'язання боржника на користь кредитора. Наприклад, фермер вирощує сою. Відповідно до договору, він має продавати її у жовтні (форвардна угода) з поставкою після збору врожаю (у квітні).

Звичайно, дана схема кредитування теж несе певні ризики, і для наших банків доцільніше було б спочатку впроваджувати її на перевірених та надійних клієнтах, а потім поступово розширювати коло користувачів такої банківської програми.

Відповідно до бразильського законодавства, що регулює обіг CPR, власник CPR має право на власний розсуд здійснювати моніторинг предмету застави за CPR. Це зазвичай означає, що власник CPR або його представники контролюють процес підготовки

Оптимальна схема використання розписок для України має такий вигляд:

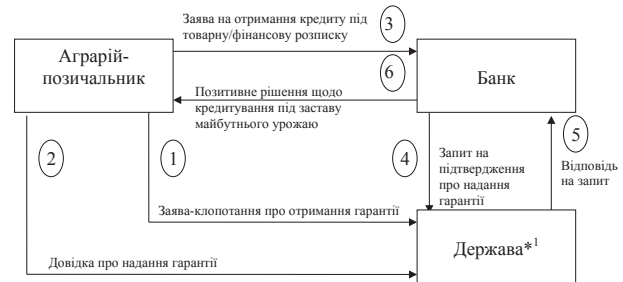

Рис. 2. Підготовчий етап процесу банківського кредитування під майбутній урожай

Джерело: розробка автора

*1 – Для ефективної роботи запропонованої схеми використання товарних/фінансових розписок при кредитуванні необхідно створити Державний реєстр кредитних гарантії за кредитами під заставу майбутнього урожаю. У Міністерстві аграрної політики необхідно створити відділ або додаткові посади, що займатимуться аналізом кредито- і платоспроможності позичальника, внесенням даних та редагуванням реєстру кредитних гарантії під товарні/фінансові розписки

2. Укладання договору.

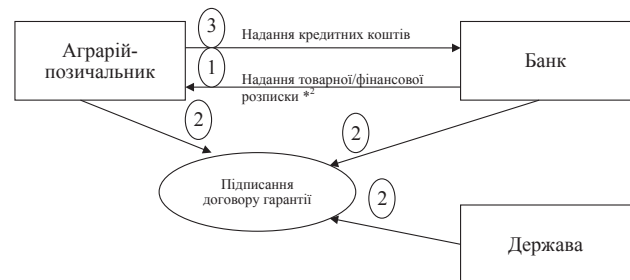

Рис. 3. Проміжний етап процесу банківського кредитування під майбутній урожай

Джерело: розробка автора

*2 – При кредитуванні під заставу майбутнього урожаю необхідно обов'язково надати кредитору документи власності/оренди земельної ділянки, детальну карту полів, із зазначенням площі, переданої у заставу

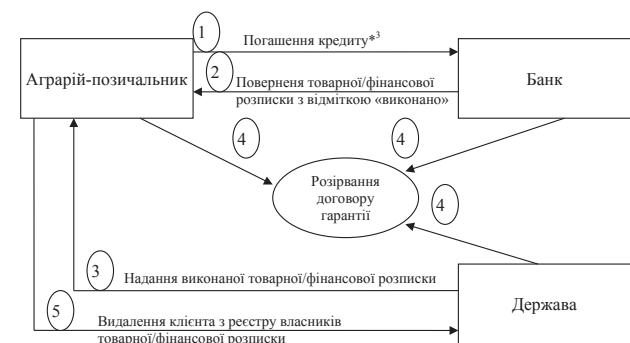

Рис. 4. Завершальний етап процесу банківського кредитування під майбутній урожай

Джерело: розробка автора

*3 – У разі негативних природно-кліматичних умов чи інших вагомих обставин урожайність може бути дуже низькою, що завадить повному та своєчасному виконанню взятих на себе зобов'язань. Тоді як гарант зобов'язання виконує Держава за рахунок спеціалізованого фонду для АПК (що необхідно закладати в щорічний державний бюджет). Між державою та позичальником укладається додаткова угода до повного погашення боржником-аграрієм кредиту за рахунок нового урожаю наступного року

полів, висівання культур, процедури догляду за посівами, хід збору врожаю та умови зберігання зібраного врожаю, що здійснюються фермером або його агентами. Наприклад, бразильський підрозділ концерну BASF здійснює такий моніторинг через своїх менеджерів з продажів, які знають боржників як споживачів продукції.

В окремих випадках для моніторингу можна залучити спеціальних агентів, особливо у віддалених регіонах країни. Також далеко не всі дії боржників перевіряються моніторингом: лише дії боржників, щодо яких є недовіра, привертають увагу служб моніторингу, що значно зменшує затрати на моніторинг. Вартість моніторингу має визначатися на договірних умовах та зазвичай залежить від площі поля, його місцезнаходження та віддаленості від населених пунктів, типу вирощуваної сільськогосподарської культури тощо. Наприклад, моніторингу в Бразилії у середньому зазнає лише 5% застав за CPR.

Досвід Бразилії свідчить, що без державної підтримки запровадження такого інструменту нереально. У Бразилії з CPR найбільш активно працює Банк Бразилії, через який Уряд стимулює використання CPR та який, у свою чергу, аналізує кредитну спроможність виробника і визначає, на яку суму може надаватися кредит. При цьому кредитор здійснює інспекцію, маючи повний доступ до поля, на якому вирощується закладений майбутній врожай. При необхідності здійснюється оцінка регіональних ризиків, які обумовлені природними умовами [6].

Так як в Україні ще не створено Аграрний банк та враховуючи сьогодишню складну політичну та економічну ситуацію в державі, у найближчому майбутньому це не буде зроблено, на державному рівні необхідно забезпечити створення Державного реєстру кредитних гарантій за кредитами під заставу майбутнього врожаю та відділу, який би спеціалізувався на даному питанні. Також необхідно обов'язково в бюджет закладати кошти для спеціалізованого аграрного фонду, за рахунок якого, в разі необхідності держава виконає взяті на себе повноваження гаранта. Ідеальним було б за допомогою наявних у державі важелів стимулювати найбільші банки, що займаються агрокредитуванням, якнайшвидше впровадити та вдосконалити програму кредитування під заставу майбутнього врожаю.

Головною перевагою такого механізму аграрних розписок є те, що він дозволяє аграрним підприємствам залучати кредити з приватного сектору, не залучаючи державні кошти, що, як наслідок, позитивно впливає на розвиток виробництва сільськогосподарської продукції. Джерелами фінансування можуть бути постачальники матеріально-технічних ресурсів для агровиробників, банки, а також трейдери та інші посередники.

В умовах України для запровадження розписок для початку, окрім правового врегулювання, необхідно визначити перелік сільськогосподарської продукції, яка може виступати предметом зобов'язань (крім зерна, плодів зернових, зернобобових та олійних культур), підготувати фахівців, передбачити

механізми реєстрації таких зобов'язань. Також необхідно підготувати положення про проведення конкурсів на визначення регіональних експертних установ, що будуть здійснювати експертизу, та провести такі конкурси до моменту створення Державного реєстру кредитних гарантій за кредитами під заставу майбутнього врожаю.

Основними перепонами на шляху до впровадження аграрних розписок в Україні можуть стати:

- На початковому етапі – нерозуміння принципів роботи цього інструменту.

- Слабкий розвиток системи страхування сільськогосподарського виробництва.

- Слабкий розвиток, неготовність правової системи в цілому.

- Слабкий розвиток, неготовність судової системи, зокрема щодо швидкості прийняття рішень.

- Слабкий розвиток, незрілість інституту виконання судових рішень.

- Можливість регіональних органів влади в певній мірі впливати на рішення судів та інших офіційних організацій.

- Відсутність єдиної консолідованої і достовірної бази даних по господарствах (площі, урожайність тощо), єдиного реєстру земельних ділянок та прав на них.

- Бажання сільськогосподарських товаровиробників здійснювати спекуляції продукцією замість фіксації певного рівня доходності.

- Слабкий розвиток інфраструктури ринку, зокрема логістики.

Висновки з проведеного дослідження. На сьогодні необхідно ретельно проаналізувати вищевказані проблеми, оперативно їх вирішити та ефективно впровадити схему кредитування під аграрні розписки. У процесі практичного впровадження схеми можна буде чіткіше виявити її переваги та недоліки та при необхідності вдосконалити, доповнити чи змінити.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стан залучення кредитних коштів підприємствами АПК та надання фінансової підтримки. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua>.
2. Карпова І.В. Фінансово-кредитні важелі розвитку агропромислового комплексу України / І.В. Карпова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : збірник наукових праць / ред. кол.: І.Д. Пасічник, О.І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 211-214.
3. Коваленко Т. Вексель vs. аграрні розписки: спільне та відмінне інструмент / Т. Коваленко // Агробізнес сьогодні. – 2014. – № 22(293).
4. Орієнтовна система оцінки застави, яку застосовують банки. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
5. Тимошенко Т. Аграрні розписки як фінансовий інструмент / Т. Тимошенко // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 23(246).
6. Нові інструменти фінансування під майбутній врожай. Бразильський досвід впровадження системи CPR. Можливості та реалії для України. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/#q=amdi.org.ua%2F...%2FPHFAMD1_FAO_Report_UKR.